

Lada BADURINA, Nikolina PALAŠIĆ

## PRAGMATIKA VEZNIH SREDSTAVA

KLJUČNE RIJEČI: *vezna sredstva, veznici, konektori, rečenica, tekst, gramatika, pragmlingvistika/pragmatika*

U središtu su našeg zanimanja vezna sredstva na razini rečenice i teksta (veznici i konektori). U prvome redu razmatraju se kriteriji na temelju kojih se jezične jedinice u gramatikama kategoriziraju u navedenu skupinu ili skupine te klasificiraju (naime formalnogramatički i semantički/logički kriterij), da bi se potom problematiziralo jesu li uopće u tradicionalnim gramatičkim opisima vezna sredstva prikazana dovoljno obuhvatno. Stoga će – uzimajući u obzir konkretne komunikacijske situacije, dakle jezičnu pragmu – navedenim kriterijima biti pridodan i funkcionalni kriterij. Time će se znatno proširiti popis veznih sredstava: ne samo da će se na njemu naći i one jedinice koje u formalnogramatičkom smislu ne pripadaju kategoriji veznika nego će njime biti obuhvaćene i veće (višečlane) jezične jedinice – sintagme, surečenice (klauze), rečenice, pa, načelno, i dijelovi teksta.

## OD GRAMATIKE PREMA PRAGMATICI

Ishodišta i uporišta naših promišljanja o *veznim sredstvima* (i o njihovim pragmatičkim vrijednostima) nalaze se – očekivano – u gramatičkoj kategoriji *veznika*. Pritom ne samo u zamijećenim *ograničenjima* tradicionalnih pristupa nego i u konkretnim formulacijama zastupljenima bilo u gramatikama bilo u istaknutim studijama koje se bave specifičnim pitanjima u vezi sa spomenutom gramatičkom kategorijom nalazimo poticaja za daljnja razmatranja jezičnih sredstava s primarnom (ili dominantnom) veznom funkcijom.

No o čemu je zapravo riječ? Tradicionalnim se gramatikama – smatramo – u prvome redu može zamjeriti odviše formalistički i u neku ruku paušalan pristup veznicima kao riječima koje povezuju *rečenice i rečenične dijelove* (usp. npr. Barić i sur. 1995: 281; Težak-Babić 1992: 138). S obzirom na činjenicu da je gramatici rečenica i (pre)dugo ostala *gornja* granica zanimanja, spomenuto je određenje veznika moglo vrijediti isključivo unutar granica složene

rečenice (dakle veznici su riječi koje povezuju surečenice/klauze i rečenične dijelove).<sup>1</sup> Posljedica toga jest nespремnost (ili, štoviše, nesposobnost) takvih priručnika da veznicima i/ili veznim sredstvima priključe i one jedinice koje u formalnogramatičkome smislu ne pripadaju kategoriji veznika, odnosno one jedinice kojima se povezuju dijelovi teksta (o tome usp. i Badurina-Matešić 2006; Badurina 2008: 26-41).

Naspram rečenome nemoguće je pak ne zamijetiti neke aspekte gramatičkih opisa u kojima ćemo lako naći poticaje i za najavljene (*nove*) metodološke pristupe.

Ponajprije, neosporno je da je jedan od ključnih kriterija pri klasifikaciji veznika onaj semantički. S obzirom na (potencijalna<sup>2</sup>) semantička svojstva veznici se tako dijele na sastavne, rastavne, suprotne, isključne, zaključne, izrične, vremenske, uzročne, namjerne, posljedične, poredbene i načinske, pogodbene, dopunske (usp. Barić i sur. 1995: 281<sup>3</sup>, slično i Raguž 1997: 295-324<sup>4</sup>; Jahić-Halilović-Palić 2000: 301-302; takav se pristup podjeli veznika u hrvatskome jezikoslovlju uistinu može smatrati tradicionalnim: usp. Weber 1859: 120-136 [124-140], Maretić 1931: 454-477). I ne samo to! Zarana su uz opća značenja pojedinih veznika (poput sastavnosti, suprotnosti i sl.) zabilježena promišljanja i o njihovim specifičnim značenjima, kojima je, uostalom, uvjetovana i njihova međusobna zamjenjivost/nezamjenjivost u različitim kon-

1 Takvo je određenje nedvosmisleno iskazano upravo u *Gramatici bosanskoga jezika*: “Veznici su nepromjenjive riječi kojima se povezuju **riječi u rečenicima** i **klauze u složenoj rečenici**” (usp. Jahić-Halilović-Palić 2000: 300; istakle L. B. i N. P.). Šira je definicija te gramatičke kategorije zabilježena u tzv. velikoj gramatici hrvatskoga jezika: “*Veznici* ili *konjunkcije* nepromjenjive su pomoćne riječi koje služe za povezivanje riječi i surečenica u složenim rečenicama i **rečenica u diskursu**” (usp. Pavešić-Težak-Babić 1991: 732; istakle L. B. i N. P.).

Za ovu našu temu smatramo međutim naročito poticajnom činjenicu da se u *Gramatici hrvatskoga jezika* iz 2005. uvodi pojam *veznih sredstava* koji objedinjuje (rečenične) *veznike* i (tekstne) *konektore* (usp. Silić-Pranjčević 2005: 251-252; također i Pranjčević 2004).

2 Ova se ograda tiče činjenice da je riječ o nepunoznačnim ili suznačnim jezičnim jedinicama, ali koje ipak nisu semantički prazne i/ili neutralne (o čemu više u nastavku). Njihova će ih pak *suznačnost* – najavimo – činiti posebno zanimljivima s uporabnog/pragmatičkog aspekta.

3 Autori doduše govore o podjeli prema *značenju i službi*, no, prema svemu sudeći, *služba* se ovdje mora shvatiti prije u formalnogramatičkom nego u pragmatičkom smislu: odnosi se – odčitavamo – na njihovo pojavljivanje (dakle njihovu *službu*) u određenome tipu složenih rečenica.

4 Ragužev je pristup unekoliko drukčiji (iako ne dovodi do bitno drukčijih rezultata): veznike nabraja abecednim redom i navodi tipove rečenica u kojima se oni javljaju. *Praktičnost* se takva pristupa može prepoznati u supostavljanju veznika istoga tipa (npr. veznika *ali*, *nego* i *već* uz veznik *a*), ali i u spominjanju mogućih udruživanja veznika (npr. veznik se *a* dolazi i udružen s veznicima *i*, *kamoli*, *nekmoli*, *gdjeli*, *kakoli*, *da*, *ipak*, i *da* itd.).

tekstima (učinio je to već Weber 1859; zanimljiva je u tom smislu i Maretićeva studija 1887-1888<sup>5</sup>, potom i njegova gramatika 21931: 457-477; od suvremenih hrvatskih gramatika iscrpno su se značenjima veznika u pojedinim tipovima složenih rečenica pozabavili Silić-Pranjeković 2005: 322-326 te o veznicima zavisno-složenih rečenica 329-356; također i Pranjeković 2004).<sup>6</sup> Neosporno, upravo će u tom kontekstu valjati tumačiti gramatičko određenje veznika kao nepunoznačnih ili suznačnih (sinsemantičnih) riječi: riječi su to koje imaju *nesamostalno značenje*, te ne mogu stajati samostalno (usp. Silić-Pranjeković 2005: 39).<sup>7</sup>

Potom, ne manje zanimljiva činjenica jest da gramatike gotovo u pravilu spominju postojanje bilo *pravih* i *nepravih* veznika (usp. Barić i sur. 1995: 281; Jahić-Halilović-Palić 2000: 300-301; Pavešić-Težak-Babić 1991: 733; Raguž 1997: 295)<sup>8</sup> bilo *neproizvedenih* i *proizvedenih* veznika (Silić-Pranjeković 2005: 251). Bez obzira na to što su kriteriji podjela pritom (dijelom) različiti – razmatra se pripadnost/nepripadnost jezične jedinice isključivo jednoj gra-

5 Svakako je vrijedna pozornosti Maretićeva uvodna konstatacija: “Mного se povećava zanimljivost veznika tijekom, što slabo koji veznik nema više značenja nego jedno. Po tom se vidi, da je nauka o veznicima ne samo dio sintakse, nego je dio nauke, koja još nije pravo ni započeta t. j. nauke o značenjima riječi (...)” (knj. 86, 1887: 76).

6 Uzgred spomenimo da jezičnim i/ili situacijskim kontekstom uvjetovane fine značenjske nijanse pojedinih veznika (konkretno, veznika *i*, *pa* i *te* odnosno veznika *ili*) imaju svojih reperkusija i na pravopisnome planu (dakako, kada je riječ o tzv. logičko-semantičkoj interpunkciji): iako se, načelno, ispred tih veznika ne bilježi zarez, zarez će se ipak pisati ispred rečenica povezanih veznicima *i*, *pa* ili *te* ako se njima iskazuje kakav uzročno-posljedični odnos te ispred rečenica povezanih veznikom *ili* kojima se iskazuje uvjetni (pogodbeni) odnos (usp. Anić-Silić 2001: 23, 31-33; Badurina-Marković-Mićanović 2007: 54, 68; Halilović 1999: 140). (O različitim značenjima (i funkcijama) veznika *te* u suvremenome hrvatskom standardnom jeziku usp. i u Pranjeković 1993: 78-83.)

Napokon, upravo će nas “pravopisni” primjeri poput *Posebno sam volio životinje, i moji su mi roditelji ugađali nabavljajući različite ljubimce* odnosno *Članarinu valja platiti, ili vas brišemo s popisa*, naspram *Doputovao je i nazvao prijatelja* odnosno *Piši ili pamti* moći ozbiljnije uvesti i u temu pragmatike veznih sredstava.

7 Nemoguće je ne zamijetiti: na tragu su toga i pragmatička promišljanja o nepropozicionalnim značenjima veznikā, što ih ne priječi u tome da sudjeluju u kodiranju različitih značenja rečenica/iskaza, primjerice: iako iskazi poput *Ona je plavuša i zgodna je* te *Ona je plavuša, ali zgodna je* imaju isti propozicionalni sadržaj, oni doista ne znače isto (prema Cruse 2006: 34)! Naime *ali* – kao suprotni veznik kojim se iskazuje kontrast zasnovan na značenju dopusnosti/koncesivnosti (usp. Silić-Pranjeković 2005: 325) – drukčije objašnjava relevantnost surečenice koju uvodi nego sastavni veznik *i* (usp. i u Badurina 2008: 104).

8 Iako je postojanja *pravih* i *nepravih* veznika očito bio svjestan i Veber Tkalčević (u sitnijim slogom otisnutim *pazkama* primjećivao je da funkciju veznika mogu vršiti pojedine čestice; usp. Weber 1859: 121-122 [125-126], 126 [130], 133 [137] i dr.), u kasnijim je gramatikama to nedvosmisleno formulirano, npr.: “Među veznicima se ne nalaze samo riječi, koje nijesu ništa drugo nego veznici, na pr. *a*, *i*, *da*, *li*, *ili* i t. d., nego i riječi, koje često služe i kao pri-lozi, na pr. *gdje*, *kako*, *kada*, *samo*, *već* i dr.” (Maretić 21931: 454).

matičkoj kategoriji, kategoriji veznika, odnosno, s gledišta tvorbe riječi, ustanovljuje se postojanje jednostavnih i složenih i/ili nemotiviranih i motiviranih veznika<sup>9</sup>) – sama nas činjenica da se u gramatikama odlučujućim kriterijem za priključivanje jezične jedinice kategoriji veznika smatra *prepoznata* vezna funkcija ohrabruje u nakani da – s pragmatičkoga motrišta – još i više *radikaliziramo* pojam *veznih sredstava*. Naime smatramo da je kriterij jezične (ili gramatičke) funkcionalnosti uvjetovan, pa i neodrživo<sup>10</sup> reduciran zadanim okvirima tradicionalne gramatike – ako je dakle *rečenica* najkompleksnija jezična jedinica i ako se gramatika bavi isključivo njezinim gramatičkim ustrojem, i funkcija će *veznosti* moći biti detektirana jedino u okvirima rečenice kao apstraktne jezične/gramatičke jedinice – te mu kao takvu treba pridodati i kriterij funkcionalnosti u jezičnoj komunikaciji.

### POLAZIŠTA PRAGMATIČKOG PRISTUPA

U želji dakle da veznoj funkciji jezičnih jedinica pristupimo s obzirom na tekst/diskurs i/ili jezičnu komunikaciju ponajprije ćemo morati redefinirati “kategoriju”<sup>11</sup> *veznih sredstava*. Pritom imamo na umu činjenicu da u konkretnim situacijama jezične komunikacije (sporazumijevanja) funkciju povezivanja ne vrše samo veznici i/ili konektori, nego, potencijalno, i jezične jedinice

9 Zamjećujemo moguća preklapanja do kojih dolazi pri različitim klasifikacijama veznika/veznih sredstava. Primjerice, u *Gramatici se bosanskoga jezika* veli da samo pravi veznici mogu biti bilo jednostavni (*a, ako, ali, da, dok, i, ili, jer, makar, nego, pa*) bilo složeni (*iako, mada, premda*) (misli se očito na njihovu tvorbenu motiviranost; usp. Jahić-Halilović-Palić 2000: 301), dok se u *Gramatici hrvatskoga jezika* proizvedenim veznicima smatraju veznici *tako da, kao kad, prije nego što, s obzirom na to da* (usp. Silić-Pranjčević 2005: 251). Međutim i *Gramatika bosanskog jezika* bilježi veznički karakter određenih skupova riječi, ali ih (još) izrijekom ne priključuje veznicima: “**Funkciju veznika** imaju i neki skupovi sastavljeni od riječca, priloga, priložnih izraza i veznika: *a da, ako i, a kamoli, budući da, istom što, tek što, kao da, kao što, ma kako, ma koliko, pa makar, umjesto da, osim ako, samo da, zato što, pored toga što, zbog toga što, s obzirom na to da*” (Jahić-Halilović-Palić 2000: 301; istakle L. B. i N. P.). Procjenjujemo da je u hrvatskoj gramatici upravo promišljanje o veznicima/konektorima na razini teksta te uvođenje (nat)kategorije *veznih sredstava* bilo presudno i za spomenuto širenje kategorije veznika.

10 Potvrdila je to već u okviru *klasičnoga* strukturalizma suprasintaktička teorija (tzv. praški funkcionalizam ili, konkretnije, funkcionalna/aktualna rečenična perspektiva; u hrvatskoj jezikoslovlju usp. Silić 1984), kojoj i dugujemo pojam *tekstnog konektora*.

11 Zahvaljujući novim polazištima gramatička se kategorija *veznika* prepoznaje nedostatnom i svakako preuskom. Naprotiv, noviji pojam (*tekstnih*) *konektora* barem načelno otvara prostore pristupima poput našega. Ipak, u konačnici o veznim sredstvima i neće biti moguće govoriti u smislu koliko-toliko homogene *gramatičke kategorije*. Drugim riječima, uobičajenoj gramatičkoj klasifikaciji/kategorizaciji pretpostavljamo pragmatičke vrijednosti dijelova govornoga događaja, tj. njihovu funkcionalnost u komunikaciji.

koje pripadaju drugim kategorijama riječi,<sup>12</sup> štoviše i one višečlane. To će napokon značiti da ćemo u vezna sredstva s punim pravom moći uključiti i veće jezične/govorne odlomke (a ne – kao dosad – tek pojedine dvočlane ili tročlane *vezne sintagme* uglavnom u funkciji tekstnih konektora). I ne samo da će se primarno (i/ili isključivo) vezna funkcija prepoznavati u iskazima poput *Prije no što najavimo novu temu dopustite da podsjetim na naša polazišta* (a koje tradicionalna, na rečenicu svedena sintaksa, očekivano, i nije mogla na pravi način sagledati) nego ćemo, potencijalno, moći govoriti i o *veznim odlomcima teksta*, pa i cijelim *veznim tekstovima* (takvima bi se, primjerice, mogli smatrati predgovor/pogovor knjizi ili kakvu zborniku tekstova). Naime ti će relativno cjeloviti segmenti nedvojbeno biti u funkciji uspostavljanja kataforičko-anaforičkih odnosa unutar većih tekstnih cjelina ili, drugim riječima, povezujući dijelove teksta/diskursa pridonosit će njegovoj kohezivnosti.<sup>13</sup>

Nadalje na tragu ćemo se promišljanja o funkcionalnosti jezičnih jedinica u komunikacijskome činu morati suočiti i s činjenicom da nerijetko pojedini segmenti iskaza obnašaju i više no jednu funkciju! I dok se tako što u gramatičkim opisima tek nazire (u već spominjanim pokušajima definiranja značenja pojedinih veznika, pa i u nastojanjima da se potanko opiše moguća njihova uporaba), *višefunkcionalnost* će se veznika/veznih sredstava – kao očigledna posljedica kompleksnosti i dinamičnosti procesa međuljudske jezične komunikacije – naći u fokusu naših daljnjih razmatranja.

## PRAGMATIČKI ASPEKT VEZNIKĀ

O pretpostavljenim i mogućim funkcijama veznikā progovoriti ćemo po-najprije na primjeru sastavnoga veznika (konjunktor) *i*. Za taj odabir, smatramo, imamo dobrih razloga. Moglo bi se naime reći da je riječ o vezniku *opće*

12 I dok je već tradicionalna gramatika pokazala spremnost da na popis veznika upiše i one jedinice koje nisu veznici u užem smislu riječi, tj. koje primarno (morfološki) ne pripadaju kategoriji veznika, naš je stav ovdje još *liberalniji*: načelno, funkciju ćemo veznosti nastojati emancipirati od kategorijalnih značajki riječi. Ne vidimo naime razloga da previdimo veznu funkciju koju od slučaja do slučaja, u konkretnim komunikacijskim situacijama *obnašaju* i uzvici, i čestice (ili modalne riječi), i prilozi itd., a da pritom nužno i ne težimo uspostavi bilo kakva konačna popisa tih jedinica.

Spomenimo uzgred i to da će takav pristup sam koncept *veznih sredstava* približiti konceptu *diskursnih oznaka*, koji je pak razvijen u drugoj disciplini – analizi diskursa (o pojmu diskursnih oznaka usp. npr. Badurina 2008: 94-107).

13 Promišljanje o veznicima kao istaknutim kohezivnim sredstvima u tekstu/diskursu nije dakako novost. Usp. npr. Halliday-Hasan 1976: 226-271; de Beaugrande-Dressler, 2010 (prijevod monografije objavljene 1981): 93 i drugdje; Halliday 2004: 538-549. O tome v. i u Badurina 2008: 40-41.

*prakse*, tj. o vezniku koji ima opće značenje sastavnosti (kopulativnosti), a pritom – u usporedbi s drugim sastavnim veznicima – ima i “najšire značenje i najraznovrsniju porabu” (Silić-Pranjeković 2005: 323; usp. i Halliday-Hasan 1976: 233 i d.).<sup>14</sup> Vjerojatno upravo stoga konjunktora *i* ima sposobnost da na sebe preuzme manje ili više različita značenja i neke specifične funkcije.

Za razliku od upravo *prototipnog* značenja sastavnosti koje je predstavljeno u primjeru (1)

Damir **i** Ivo su došli.  
već u sljedećem iskazu  
**I** Davor je došao!

teško da može biti riječi o (isključivo) veznom karakteru sastavnice *i*. Tu je *i* svojevrsni intenzifikator (pojačajna čestica), pa se, napokon, ta rečenica može ovako parafrazirati: *Davor je također došao*.<sup>15</sup>

U različitim su smislenim odnosima surečenice povezane veznikom *i* u ovim primjerima:

Čekala sam ih, čekala – **i** nisu došli!  
Učila sam, učila, **i** napokon položila taj ispit.

U primjeru (3) surečenica uvedena veznikom *i* u nekoj je vrsti kontrasta u odnosu na sadržaj prve rečenice, i to kontrasta zasnovana na značenju dopusnosti/koncesivnosti.<sup>16</sup> Stoga se u njoj sastavni veznik vrlo lako može zamijeniti suprotnim (*Čekala sam ih, čekala, ali nisu došli*), a isti se odnos, štoviše, može iskazati i dopusnom (zavisnoloženom) rečenicom (*Iako/premda sam ih čekala, oni nisu došli*).<sup>17</sup> Za razliku od toga surečenice su u primjeru (4) u uzročno-posljedičnom, odnosno uvjetnom/pogodbenom odnosu (radnja iskazana prvom surečenicom uvjet je ostvarenja radnje druge surečenice: *zato*

14 Konkretno, u *Gramatici se hrvatskoga jezika* navode ova značenja/porabe: povezuje surečenice s odnosom istodobnosti; povezuje surečenice s odnosom susljednosti; povezuje surečenice s kakvim značenjskim odnosom tipičnim za zavisnosložene rečenice (npr. uvjetnim) (na istome mjestu).

15 Čak i kada gramatike u takvim slučajevima govore o intenzifikatoru (dakle čestici) *i* (usp. npr. Silić-Pranjeković 2005: 254), pitanje je li ono pritom doista u potpunosti lišeno svoje veznosti/sastavnosti; napokon, već je Tomo Maretić zamijetio da *također* (kojim se ono može zamijeniti) ima sastavno značenje (o tome usp. Pranjeković 1984: 51).

16 Neočekivanost sadržaja druge surečenice u govoru će biti iskazana intonacijom/stankom, a u pismu obično crtom.

17 O mogućoj komutabilnosti sastavnih i suprotnih veznika usp. i Abović 2010. Kao prilog promišljanjima u kojim je uvjetima komutacija veznika moguća navodimo primjer rečenice iz hrvatskoga tiska *Bio je i pijan, a izmjeren mu je oko promil alkohola u krvi*. Budući da u tom slučaju ne može biti riječi o adverbativnom značenju, prije bi se moglo zaključivati o netipičnoj uporabi suprotnoga veznika.

*što sam učila, položila sam ispit*).<sup>18</sup> Po svemu sudeći, upravo zbog odnosa koji se ovdje uspostavlja među surečenicama povezanim veznikom *i*, taj će veznik u takvim slučajevima biti zamjenjiv veznikom *pa* (*Učila sam, učila, pa sam napokon položila taj ispit*), koji se i češće od veznika *i* rabi u uzročno-posljedičnom značenju (usp. Silić-Pranjkić 2005: 323).<sup>19</sup>

U sljedećim dvama primjerima uporabna bi se vrijednost veznika *i* (nazgled) mogla poistovjetiti s uporabom toga veznika u primjeru (2). No je li baš tako?

*I* blagoslovi ih Bog i reče im...

*I* lipe su procvjetale!

U primjeru (5) riječ je o tzv. *biblijskom* “*i*”. Ako i pristanemo uz tumačenje da je i u tom slučaju riječ o intenzifikatoru (usp. Pranjkić 2006: 27) – premda neće dolaziti u obzir njegova zamjena s drugim intenzifikatorima, poput *čak* ili *također* – čini se da se time ne iscrpljuju sve funkcije takva *i*. Svakako se čini prihvatljivim – možda i prihvatljivijim – razmišljati o njegovoj *razvijačkoj* funkciji, koja je posebno markirana budući da na suprasintaktičkoj razini “povezuje komponente koje nije potrebno povezivati” (usp. Pranjkić 1984: 50). Prepoznatoj stilskoj markiranosti *biblijskoga* “*i*” svakako u prilog ide i činjenica da se njegovom razmjerno frekventnom uporabom ostvaruje posebna ritmiziranost biblijskoga teksta, što nesumnjivo pridonosi uzvišenosti biblijskoga stila. S druge strane vezno *i* u primjeru (6) ostvarivo je i na početku teksta/diskursa.<sup>20</sup> Njime se – pretpostavimo – uspostavlja veza s neiskazanim/neverbaliziranim okolnostima u kojima komunikacija započinje, primjerice: dan je lijep i topao, naslućuje se nadolazeće ljeto – *i* lipe su procvjetale. Utoliko je njegova funkcija primarno *i*/ili isključivo vezna, tek što ne povezuje samo dijelove iskaza, nego pretpostavlja i izvanjezičnu situaciju. Po svoj prilici, u takvim bi se slučajevima moglo govoriti o tipu tzv. konsituativnih iskaza,

---

18 Kao što je već spomenuto, ispred takva veznika *i* pravopis propisuje/dopušta pisanje zareza (usp. Anić-Silić 2001: 23; Badurina-Marković-Mićanović 2007: 54; Halilović 1999: 140).

19 Slične su uporabe veznika *i* u nekim biblijskim rečenicama, npr.: *Kucajte i otvorit će vam se* ili *Išтите i dat će vam se* (usp. Pranjkić 2006: 28).

20 Uključujemo se time u zanimljivu raspravu o tome mogu li diskursne oznake (odnosno veznici/konektori) stajati i na početku teksta *i*/ili diskursa (usp. u Badurina 2008: 103; Blakemore 1998: 45 i d.). Iako se na prvi pogled čini da je to neupitno, svakako valja istaknuti da tekst ipak neće moći započeti svakim veznim sredstvom/diskursnom oznakom (teško je zamisliva situacija u kojoj bismo govorenje započeli s konektorima poput *drugim riječima*, *prema tome*, *također* i sl.). Razloge tome vidimo upravo u semantici veznih sredstava *i*/ili u jezičnoj pragmatiki.

tj. takvih iskaza u kojima verbalizirani dio pretpostavlja postojanje onog neverbaliziranog (usp. Pranjковиć 1997).

Zadnji primjer donosi uporabu veznika/konektora/čestice *i* kao cjelovita iskaza:

*I??*

Dominantna će funkcija toga iskaza biti poticanje sugovornika na nastavak govorenja (nešto poput *Daj, daj, nastavi!*), iako se ne mogu poreći i njegova vezna svojstva: povezuje prethodno iskazano s onim što će uskoro uslijediti. Takvo *poticajno* “i” karakteristične uzlazne intonacije izrazito je fatičke naravi (usmjerenost na kontakt, njegovo poticanje i produživanje).

\*\*\*\*

Na sličan se način može promišljati i o semantičkim i/ili pragmatičkim vrijednostima drugih veznika. U literaturi su zabilježena istraživanja o vezniku *ali* (usp. Lang-Pasch 1988; Schlobinski 1992). Ne težeći iscrpnosti i konačnosti popisa, komentiramo zabilježena značenja (i funkcije) toga veznika, sve u želji da potvrdimo mnogovrsnost specifičnih njegovih uporaba.

Ponajprije, *ali* se tradicionalno ubraja u konjunktore, veznike koji povezuju surečenice nezavisnosloženih rečenica. Temeljna semantička vrijednost veznika *ali* sastoji se u iskazivanju suprotnosti (adverzativnosti) i dopusnosti (koncesivnosti).<sup>21</sup> No već su E. Lang i R. Pasch uočili da se suprotnost koju signalizira *ali* “ne reprezentira uvijek kroz gramatički determinirano značenje toga veznika, već se ona (to je čak i češći slučaj) mora etablirati tek uključivanjem kontekstualno ili situacijski asociranih spoznaja nejezične prirode” (Lang-Pasch 1988: 2). Slično razmišljanje nalazimo i kod R. Lakoff, koja promišljajući o semantičko-pragmatičkim funkcijama veznih sredstava te o njihovoj funkcioniranju u diskursu razlikuje dvije funkcije veznika *ali*, naime semantičku opoziciju (*semantic opposition*) i negiranje očekivanja (*denial of expectation*) (Lakoff 1971).

---

21 Tako će *Gramatika hrvatskoga jezika* za suprotne (adverzativne) veznike općenito utvrditi značenje kontrasta (opće suprotnosti), dok će za surečenice povezane veznikom *ali* reći da je kontrast među njima zasnovan na logičkoj suprotnosti ili na značenju dopusnosti (koncesivnosti) (usp. Silić-Pranjковиć 2005: 325).

Tako je u primjeru  
Ivan je visok, **ali** Marko je nizak.  
riječ o semantičkoj opoziciji u kojoj subjekti su dviju surečenica izravno suprotstavljeni u određenome svojstvu.

Za razliku od takve opozicije u sljedećem se primjeru u drugoj surečenici ne negira nijedan eksplicitno izražen element prve surečenice:

Ivan je visok, **ali** nije dobar u košarci.

R. Lakoff takvu vrstu opozicije objašnjava postojanjem pretpostavke da postoji veza između *biti visok* i *biti dobar u košarci* te da na toj pretpostavci počivaju naša očekivanja. Drugim riječima, *govornikovo značenje* (odnosno *smisao*) iskaza ne počiva samo na onome što je rečeno nego i na onome što je implicirano (na tzv. *konverzacijskoj implikaturi*<sup>22</sup>). Iako se dakle drugom surečenicom uvedenom veznikom *ali* ne negira ni jedan element iskazan u prvoj surečenici, one su ipak u odnosu kontrasta, i to kontrasta zasnovana na značenju dopusnosti/koncesivnosti: isti bi se sadržaj naime mogao iskazati i dopusnom (zavisnosloženom) rečenicom (*Iako/premda je visok, Ivan nije dobar u košarci*).

Dakako, u navedenoj se razlici nisu nužno iscrpile sve mogućnosti primjene veznika *ali*. Primjerice, moguće je zamisliti i ovakav razgovor:

A: Dobro, govori li tko od vas neki jezik osim engleskog?

B: Ja znam čitati talijanski, **ali** ga ne govorim.

Na prvi pogled sugovornik u odgovoru daje više informacija nego što je pitanje predviđalo. Time je naizgled iznevjereno očekivanje prvoga govornika, ali upravo takvom se, dopunjenom informacijom u konačnici postiže komunikacijski cilj.

Naposljetku, po svemu sudeći, možemo pristati uz zaključak Petera Schlobinskog (1992: 255): usprkos različitim pojedinačnim funkcijama koje *ali* ispunjava, njegova temeljna funkcija markiranje je *diskontinuiteta* onoga što mu prethodi. To, dakako, vrijedi ne samo u slučaju nekog kontrasta već i onda kada *ali* ispunjava neku specifičnu diskurzivnu funkciju.

---

22 Sam pojam implikature, kao i razlikovanje konvencionalnih (sadržanih u konvencionalnim značenjima riječi) i konverzacijskih implikatura (koje u konverzacijskoj situaciji postaju važne u slučajevima iznevjeravanja načela suradnje, u prvome redu maksime relevantnosti) potječe od H. P. Gricea (Grice 1975). Konverzacijske su implikature, općenito govoreći, tijesno povezane s određenim elementima diskursa (izvanjezične stvarnosti).

## PRAGMATIČKI ASPEKT KONEKTORA: VEZNOST I/ILI MODALNOST

Načinjući pitanje potencijalne višefunkcionalnosti veznih sredstava, a posebice imajući na umu vezna sredstva na razini teksta i/ili diskursa (tzv. konektore), namjeravamo se osvrnuti na još jednu funkciju koju u jezičnoj komunikaciji mogu *obnašati* jedinice kojima je jedna (i/ili primarna) funkcija povezivanje dijelova iskaza. Time ćemo se, posredno, opet dotaći i “gramatičkoga” pitanja kategorijalnog određenja riječi.

U primjerima koji slijede sučelit ćemo konektor i tzv. modalni izraz:

**Međutim** moram primijetiti da je zahladilo.

**Naprotiv**, bit ću pomirljiv!

Načelna *discipliniranost* gramatike (posljedično i pravopisa) koja se očituje u težnji da se jezične jedinice klasificiraju s obzirom na svoje primarno<sup>23</sup> gramatičke funkcije vrlo će se brzo naći na sklisku terenu. Po svoj prilici, teško će biti obranjiva teza da se u primjerima (11) i (12) u svemu radi o jedinicama različite funkcije, pa onda i dovoljno različitim da bi se mogle pravdati njihove različite gramatičke (i pravopisne) kategorizacije.<sup>24</sup> Naime u obama se slučajevima suprotnim konektorom i/ili modalnim izrazom uvodi iskaz suprotna (koncesivnog/dopusnog) značenja u odnosu na što ranije rečeno i/ili s obzirom na izvanjezične okolnosti, primjerice: iako su najavljivali blagu zimu/ iako je ovih dana bilo izrazito toplo, moram primijetiti da je zahladilo; premda se ne slažem sa stavom svog prethodnika, bit ću pomirljiv. Pitanje koje nam se u vezi s time nužno nameće jest može li uistinu iskazani/pretpostavljeni *stav govornika* biti pouzdan kriterij u odlučivanju o gramatičkome (morfo-

23 Vrijednom pozornosti smatramo činjenicu da gramatike koje spominju pojam modalnih izraza na neki način uvažavaju/pretpostavljaju i jezičnu komunikaciju. Utoliko i gramatički opisi, pa i u gramatikama uspostavljene kategorije riječi – nastojimo to dokazati – mogu biti poticajne i za pristupe poput našega.

24 Uobičajeno se naime u hrvatskim gramatikama govori o konektoru *međutim* i modalnom izrazu *naprotiv*. Ta je distinkcija posebno *materijalizirana* i u pravopisnim pravilima prema kojima se zarez iza konektora ne piše (budući da je dakle riječ o veznom sredstvu, onom koje povezuje dijelove iskaza, a ono što je povezano ne odvaja se zarezom), a iza modalnih izraza (kao dijelova koji ne pripadaju rečenici u sklopu koje se javljaju) piše (usp. Anić-Silić 2001: 26-27; Badurina-Marković-Mićanović 2007: 61 i 65-66).

U tom kontekstu neće nam biti teško pronaći opravdanja za postupak primijenjen u *Pra-vopisu bosanskoga jezika*: jedinica se *međutim* nalazi i na popisu modalnih riječi, i tada se odvaja zarezom (*Hasanaginica je, međutim, ostala na tom tlu i počela svoj novi život.*), i na popisu tekstnih veznika/konektora, kada se “uglavnom” ne odvaja zarezom (*Međutim treba sve to imati u vidu.*) (usp. Halilović 1999: 136 i 137).

loškom) i pravopisnom statusu tih riječi/izraza ili, drugim riječima, možemo li pouzdano lučiti gramatičku/strukturnu i/ili logičku/semantičku veznost od modalnosti.<sup>25</sup> Ili – sasvim konkretno – ne iskazuje li se stav prema sadržaju iskaza podjednako konektorom *međutim* kao i modalnim izrazom *naprotiv* te – *vice versa* – ne obnašaju li obje jedinice na podjednak način i veznu funkciju? U opravdanost nas takve dvojbe može uvjeriti i najjednostavniji pokušaj komutacije konektora s modalnim izrazom u pretpostavljenim istim ili sličnim komunikacijskim okolnostima:

*Naprotiv*, moram primijetiti da je zahladilo (a najavljivali su toplu zimu...);  
*Međutim* bit ću pomirljiv! (ne slažem se, ali neću se svađati).

Po svemu sudeći, gramatička se podjela na (tekstne) konektore i modalne izraze može prihvatiti tek uvjetno. Za kolebljivost takvih podjela nalazimo opravdanja u funkcionalnoj bliskosti sredstava koja povezuju dijelove iskaza/teksta/diskursa i/ili onih sredstava koja dodatno modificiraju sadržaj iskaza/teksta, a to nas pak navodi na misao o *naslojavanju* različitih funkcija na iste elemente govornog čina i/ili jezične jedinice.

## I PRAGMATIKA I GRAMATIKA

U mnogovrsnim pitanjima koja izniču pri svakom pokušaju promišljanja kompleksna pojma *veznih sredstava* neosporno su poticajno polazište bili sintaktički opisi (rečeničnih) veznika i – u gramatikama *senzibiliziranima* za nadrečeničnu/tekstnu razinu – suprasintaktički opisi (tekstinih) konektora. Imajući s jedne strane na umu zapažanja (i, posebice, klasifikacije) zabilježena u gramatikama, a s druge pretpostavljajući mnogovrsne komunikacijske situacije u kojima se te jedinice javljaju i obnašaju određenu funkciju ili – bolje – određene funkcije, nismo mogle ne zamijetiti poteškoće s kojima se mora suočiti svaki pokušaj njihova disciplinirana svođenja na *uredne* gramatičke kategorije. No naposljetku, tako nas što i ne bi trebalo iznenađivati: klasifikacije su značajke gramatike, a ne i jezične komunikacije. U tom smislu najprihvatljiviji zaključak koji nam se ovdje nameće jest da u dinamičnim situacijama jezične uporabe vezna sredstva – osim vezne – potencijalno obnašaju i druge funkcije, ali i taj da *ne-veznici* mogu nastupati u ulozi *veznika/veznih sredstava*. Utoliko je, smatramo, utemeljeno promišljanje o *natkategorijalnosti* “kategorije” veznih sredstava.

---

25 U prilog takvim promišljanjima idu i moguće semantičke klasifikacije konektora: na popisu su se suprotnih (konfrontativnih) konektora našli – smatramo s razlogom – i *međutim* i *naprotiv* (uz *a*, *no*, *ali*, *nasuprot tome*, *za razliku od toga*) (usp. Silić-Pranjeković 2005: 362).

## IZBOR IZ LITERATURE

- Abović, Miomir (2010), "O prirodi veznika *a* i mogućnosti komutabilne upotrebe veznika *a* i *i*", u: *Lingua Montenegrina*, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, god. III, br. 5, Cetinje, str. 47-60.
- Anić, Vladimir – Silić, Josip (2001), *Pravopis hrvatskoga jezika*, Novi Liber – Školska knjiga, Zagreb.
- Badurina, Lada – Marković, Ivan – Mićanović, Krešimir (2007), *Hrvatski pravopis*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Badurina, Lada – Matešić, Mihaela (2006), "O tekstnim konektorima", u: *Riječki filološki dani* 6, zbornik radova, ur. Ines Srdoč-Konestra i Silvana Vranić, Filozofski fakultet, Rijeka, str. 205-222.
- Badurina, Lada (2008), *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu*, Hrvatska sveučilišna naklada – Izdavački centar Rijeka, Zagreb – Rijeka.
- Barić, Eugenija – Lončarić, Mijo – Malić, Dragica – Pavešić, Slavko – Peti, Mirko – Zečević, Vesna – Znika, Marija (1995), *Hrvatska gramatika*, Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta – Školska knjiga, Zagreb.
- Blakemore, Diane (1998), "The context of so-called 'discourse markers'", u: *Context in Language Learning and Language Understanding*, ur. Kirsten Malmkjær i John Williams, Cambridge University Press, Cambridge, UK, str. 44-59.
- Cruse, Alan (2006), *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- De Beaugrande, Robert-Alain – Dressler, Wolfgang Ulrich (2010), *Uvod u lingvistiku teksta*, prev. Nikolina Palašić, Disput, Zagreb.
- Franck, Dorothea (1979), "Abtönungspartikeln und Interaktionsmanagement. Tendenziöse Fragen", u: *Die Partikeln der deutschen Sprache*, ur. Harald Weydt, De Gruyter, Berlin, str. 3-13.
- Grice, Henry Paul (1975), "Logic and conversation", u: *The Discourse Reader*, ur. Adam Jaworski i Nikolas Coupland, Routledge, London – New York, 1999, str. 76-88.
- Halilović, Senahid (1999), *Pravopis bosanskoga jezika: Priručnik za škole*, Dom štampe Zenica, Sarajevo.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood – Hasan, Ruqaiya (1976), *Cohesion in English*, Longman.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood (2004), *An Introduction to Functional Grammar. Third edition*, revised by Christian M. I. M. Matthiessen, Arnold Publishers.
- Jahić, Dževad – Halilović, Senahid – Palić, Ismail (2000), *Gramatika bosanskoga jezika*, Dom štampe Zenica, Zenica.
- Kunzmann-Müller, Barbara (1988), "Adversative Konnektive im Serbokroatischen, Slowenischen und im Deutschen: Eine konfrontative Studie", u: *Linguistische Studien* 183, /ZISW/ Reihe A., Berlin, str. 1-106.

- Kunzmann-Müller, Barbara (1989), "Adversative Konnektive in slawischen Sprachen und im Deutschen", u: *Sprechen mit Partikeln*, ur. H. Weydt, Berlin – New York, str. 219-227.
- Kunzmann-Müller, Barbara, (1989) "Adversative Ausdrücke im Serbokroatischen", u: *Južnoslovenski filolog* 45, Beograd, str. 45-69.
- Lakoff, Robin (1971), "If's, and's, and but's about conjunctions", u: *Studies in linguistic semantics*, ur. Charles J. Fillmore i D. Terence Langendoen, Holt, Rinehart, Winston, New York, str. 114-149.
- Lang, Ewald – Pasch, Renate (1988), "Grammatische und kommunikative Aspekte des Satzmodus – ein Projektentwurf", u: *Studien zum Satzmodus I. Linguistische Studien*, ur. Ewald Lang, Arbeitsberichte 177, str. 1-24.
- Maretić, Tomo (1887-1888), "Veznici u slovenskijem jezicima", u: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjige 86, 89, 91 i 93, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Maretić, Tomo (21931), *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Jugoslavensko nakladno d. d. "Obnova", Zagreb.
- Palić, Ismail (2010), "Sintaksa 'malih riječi' Ive Pranjkovića", u: *Jezična skladanja: Zbornik o šezdesetogodišnjici prof. dr. Ive Pranjkovića*, ur. Lada Badurina i Vine Mihaljević, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko – Zagreb, Zagreb, str. 53-61.
- Pavešić, Slavko – Težak, Stjepko – Babić, Stjepan (1991), "Oblici hrvatskoga književnog jezika (morfologija)", u: Stjepan Babić – Dalibor Brozović – Milan Moguš – Slavko Pavešić – Ivo Škarić – Stjepko Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Globus, Nakladni zavod, Zagreb, str. 453-741.
- Pranjković, Ivo (1984), *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (1993), *Hrvatska skladnja: Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (1997), "Iz tipologije konsituativnih iskaza u tekstovima razgovornog stila", u: *Tekst i diskurs*, ur. Marin Andrijašević i Lovorka Zergollern-Miletić, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb, str. 409-415.
- Pranjković, Ivo (2001), *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (2004), "Konjunktori, subjunktori i konektori u hrvatskome jeziku", u: *Riječki filološki dani* 5, zbornik radova, ur. Irvin Lukežić, Filozofski fakultet, Rijeka, str. 457-462.
- Pranjković, Ivo (2006), "Hrvatski jezik i biblijski stil", u: *Raslojavanje jezika i književnost*, zbornik radova 34. seminara, ur. Krešimir Bagić, Zagrebačka slaviistička škola, FF press, Zagreb, str. 23-32.
- Raguž, Dragutin (1997), *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb.

- Schlobinski, Peter (1992), *Funktionale Grammatik und Sprachbeschreibung: Eine Untersuchung zum gesprochenen Deutsch sowie zum Chinesischen*, Westdeutscher Verlag, Opladen.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo (2005), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i viša učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Silić, Josip (1984), *Od rečenice do teksta: Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
- Težak, Stjepko – Babić, Stjepan (1992), *Gramatika hrvatskoga jezika: Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb.
- Weber, Adolfo [Adolfo Veber Tkalčević] (1859), *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Beč [pretpisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005].

## PRAGMATICS OF CONJUNCTS

### *Summary*

The paper focuses on conjuncts on the level of sentence and text (conjunctions and connectors). We primarily focus on the criteria on the basis of which linguistic units are categorised into the aforementioned group or groups and classified (formal grammatical and semantic/logic criteria) in grammar books. This is followed by an enquiry into the issue of whether conjuncts are adequately represented in traditional grammatical descriptions. Thus, taking into account concrete communicational situations, that is, pragmatics – functional criterion is added to the above mentioned criteria. This significantly increases the list of conjuncts: it no longer only includes those units that in the formal grammatical sense do not belong to the category of conjunctions, but also larger (complex) linguistic units – syntagms, clauses, sentences, and even parts of text.

Key words: *conjuncts, conjunctions, connectors, sentence, text, grammar, pragmatics*